



ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ
ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ
ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТТІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК КЕҢЕСІ
ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІ КАФЕДРАСЫ



«ҚАЗАҚСТАН ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ 25 ЖЫЛДЫҒЫНА – 25 ДӘРІС»

ғылыми-әдістемелік семинар материалдарының жинағы

2016 жылдың 16–25 қарашасы

Алматы 2016



ӨОЖ 378:8/0/81
КБЖ 74.58:81.2Каз
Қ18

Баспаға Филология және әлем тілдері факультетінің
Ғылыми кеңесі шешімімен ұсынылған

Редакция алқасы:

Салқынбай Анар Бекмырзақыз – Қазақ тіл білімі кафедрасының профессоры, ф.ғ.д.
Ақымбек Съезд Шардарбекұлы – Қазақ тіл білімі кафедрасының меңгерушісі, ф.ғ.к.
Иманқұлова Салтанат Меркібайқызы – Филология және әлем тілдері факультеті Өдістемелік
кеңесінің төрағасы, ф.ғ.к.
Аширова Анар Тишибайқызы – Қазақ тіл білімі кафедрасының доценті, ф.ғ.к.

Жинақты құрастырушылар:

Ақымбек Съезд Шардарбекұлы – Қазақ тіл білімі кафедрасының меңгерушісі, ф.ғ.к.
Егізбаева Назыкен Жаненқызы – Қазақ тіл білімі кафедрасының доценті, ф.ғ.к.

«Қазақстан тәуелсіздігінің 25 жылдығына – 25 дәріс»: ғылыми-әдістемелік
семинар материалдарының жинағы (2016 жылдың 16–25 қарашасы). – Алматы:
Өл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016. –163 бет.

ISBN 978-601-278-863-1

ӨОЖ 378:8/0/81
КБЖ 74.58:81.2Каз

ISBN 978-601-278-863-1

Өл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016

МАЗМҰНЫ

Алғысөз.....	5
--------------	---

I. ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ТАРИХИ ДАМУ ЗАҢДЫЛЫҚТАРЫ

<i>Сағындықұлы Б.</i> Түбіртек теориясының кейбір мәселелері.....	7
<i>Сағындықұлы Б.</i> Ежелгі дәуірлердегі протезалық, эпентезалық, эпитезалық дауыссыздар	29
<i>Сағындықұлы Б.</i> Орта ғасыр ескерткіштерінде жіктеу есімдіктерінің қолданылу ерекшеліктері.....	37
<i>Сағындықұлы Б.</i> Атау септік формасынан тәуелдік жалғауының пайда болуы	42
<i>Құлжанова Б.Р.</i> Көп мағыналықтың пайда болу тәсілдері	51

II. ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІ: БІР ҒАСЫР, САН ТАҒДЫР

<i>Салқынбай А.Б.</i> О. Бөкей шығармаларындағы тілдік білік	58
<i>Әміров Ә.Ж.</i> Терминдердің жасалу тәсілдері.....	64
<i>Anissova U.</i> Symbol as a multi-notional conventional sign.....	69
<i>Исхан Б.Ж., Шыныбекова А.К.</i> Әліпбиіміздің дыбыстық құрамы мен емле ең басты мәселе	72
<i>Шыныбекова А.К.</i> Терминжасам және латын графикасы жөнінде.....	78

III. ТІЛДІК БӘСЕКЕДЕГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ӨМІРШЕҢДІГІ

<i>Абдрахманова Ж.Ә.</i> Көптілділік – бәсекеге қабілеттіліктің белгісі.....	86
<i>Аширова А.Т.</i> Арнайы мақсатта қолданылатын тіл мәселесі.....	89
<i>Егізбаева Н.Ж.</i> Үштұғырлы тіл жағдайында қазақ тілін оқыту мәселелері ...	95
<i>Күркебаев К.К.</i> Қазақстан жоғары оқу орындарында көптілді оқытудың қажеттілігі	99

IV. ҚАЗАҚ ТІЛІН КӘСІБИ ДЕҢГЕЙДЕ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Салқынбай А.Б.</i> Қазақ тілін жаңаша оқытудың қажеттілігі.....	104
<i>Жусанбаева С.Б.</i> Сабақта бекіту мен қайталауды ұйымдастыру.....	111
<i>Иманқұлова С. М., Егізбаева Н. Ж.</i> Жоғары оқу орындарында кәсіби қазақ тілін оқыту мәселелері	115
<i>Иманқұлова С.М.</i> Тілді үйретудегі заманауи технологиялар	119
<i>Рамазанова Ш.Ә.</i> Көмекші сөздерді оқытудағы ерекшеліктер.....	125
<i>Шыныбекова А.К.</i> Мамандыққа қатысты мәтіндерді бейімдеп оқыту әдістері	129

<i>Шыныбекова А.К.</i> Заң саласы терминдерінің жасалу ерекшеліктері және кәсіби сөздер	132
<i>Ақымбек С.Ш.</i> Орфоэпиялық нормалардың негізгі принциптері	136
<i>Ақымбек С.Ш.</i> Ауызекі сөйлеу тіліндегі интонацияның ерекшелігі.....	141
<i>Ақымбек С.Ш.</i> Өлең сөздің орфоэпиялық және интонациялық құрылымы ...	148
<i>Ақымбек С.Ш.</i> Көркем әдебиетті мәнерлеп оқудың суперсегментті тәсілдері.....	155
<i>Тасымов А.</i> Қазақ тілінің лексика-семантикалық сипаты.....	161

III. ТІЛДІК БӘСЕКЕДЕГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ӨМІРШЕНДІГІ

КӨПТІЛДІЛІК – БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІКТІҢ БЕЛГІСІ

Абдрахманова Ж.Ә.

филология ғылымдарының кандидаты

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Бүгінгі таңда елімізде көтеріліп отырған көптілділік мәселесі заман ағысына сай келіп отыр. Өйткені, жаңа технологияны меңгеру, халықаралық қарым-қатынас жасау, әлемдік аренада пайдаланылып отырған ортақ тілдерді қажет етеді.

Осығын байланысты біз өсіп келе жатқан ұрпақты жан-жақты білімді етіп тәрбиелеуіміз қажет. Әсіресе, көптілді болуға ықпал етуіміз тиіс. Көптілділік бәсекеге қабілетті ұлт болудың ең бірінші сатысы десек те болады.

Көптілділік деп қоғамда әртүрлі тілдердің таралуын және жеке тұлғалардың бір-бірімен бірнеше тілдік құралдар арқылы қатынасқа түсуін айтамыз.

Қазақстан көптілді болып табылады, өйткені мұнда 130 ұлт өкілі өмір сүреді. Бүгінде республикадағы этностардың мәдениеттері, тілдері дәстүрлерінің дамуына қажетті жағдайлар жасалған. Этномәдени бірлестіктердің саны тұрақты өсіп, қазір олардың саны 800-ден асады. Оның ішіндегі 28-і республикалық дәрежеге ие. Статистикаға көз жүгірсек, осы күндері 15 тілде газет-журнал, 8 тілде радиобағдарлама мен 7 тілде телебағдарлама тарайды. Ал білім беру саласында өзбек, тәжік, ұйғыр, және украин тілдерінде жүргізілетін 88 мектеп бар. 108 мектепте 22 этностың тілі жеке пән ретінде жүргізілуде. Сондай-ақ, балалардан басқа үлкендер де 30 этнос тілдерін оқуға мүмкіндік алған 195 этно-білім беру кешендері, жексенбілік және лингвистикалық мектептер ашылған. Қазақ және орыс театрларын қоспағанда, елімізде тағы төрт ұлттық – өзбек, ұйғыр, кәріс және неміс театрлары жұмыс істеп келеді. Жыл сайын Қазақстан этностарының тілдерінде бірнеше ондаған кітаптар жарық көреді [2].

Елбасының Қазақстан халқына 2007 жылғы Жолдауында үш тілдің орны мен мәртебесі анық көрсетіліп, атқарар қызметі айқын бөлінген: «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын кезеңдеп іске асыруды қолға алуды ұсынамын. Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын жоғары білімді ел ретінде танылуы тиіс. Бұлар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлттаралық қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі [3,7-10] деп мемлекеттің тілдік саясатының маңыздылығын көрсеткен болатын.

Бұл жөнінде ғалым Н.Уәлиұлы: «...Ең алдымен, мемлекеттік тілдің үш тағаны (басқару, ақпарат, ғылым-білім саласындағы қызметі) түгелденуге тиіс.

Үштұғырлы тіл формуласында ең бірінші осы мәселе шешімін табуы қажет және мемлекеттік тіл жоғары деңгейде болғаны абзал. Өйткені қазақ тілі мемлекет құрушы этностың тілі, мемлекеттің бірден-бір тірегі деп күллі Қазақстан жұртшылығы мойындағандықтан, Ата Заңымызда конституциялық мәртебе алды. Сондықтан оның тағдыры жөнінде жауапкершілікті, әлемдік қауымдастықтың алдында, ең алдымен мемлекет өз мойнына алуы тиіс», - деп атап көрсетеді [4, 4 б.].

Ал, профессор Б.Қасым әлемдік білім кеңістігіне енудің жолдары ретінде мынаны атап көрсетеді: «Қазақ тілін үштілділіктің көлеңкесінде (ағылшын, орыс) қалмайтындай, еңбек нарығында мемлекеттік тілді білуді талап етуді бірінші орынға қою, елімізде қазір керісінше, ағылшын тілін білуді талап етуде, ғаламдану үрдісінде ол да дұрыс шығар, бірақ бәсекелестікке төтеп бере алатын қоғамның мүддесі мен мақсатына қызмет ететін қазақ тілін сол деңгейге жеткізу, барлық білім беру жүйесінде мемлекеттік тілді оқытуды саннан сапаға көшіріп, оқулықтардағы олқылықтарды орнына келтіріп, білімді де білікті мамандармен қамтамасыз ету, біліктілігін арттыру» [5, 32 б.].

АҚШ-тың Сиетла университетінің Орта Азия мен Қазақстанды зерттеу орталығының басшысы Уильям Фиерманға осы мәселеге байланысты сұрағанда, ол: «Менің ойымша осы саясат өте дұрыс және мемлекеттің дамуына үлкен пайдасын тигізбек. Алайда үш тілдің деңгейінің бірегейлігі туралы айту әлі ерте сияқты, себебі сіздерде әлі де болса орыс тілі басымырық. Менің ойымша біріншіден қазақ тілінің деңгейін жоғарлату маңызды, әсіресе қалалық жерлерде, өйткені ауылдық жерлерде қай уақытта болмасын қазақ тілінің деңгейі басым болған» деп өз көзқарасын білдірген.

Президентіміз Н.Назарбаевтің биылғы «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты жолдауында: «Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде. Қазақ тілі 2025 жылға қарай өмірдің барлық саласында үстемдік етіп, кез келген ортада күнделікті қатынас тіліне айналады. Осылай тәуелсіздігіміз бүкіл ұлтты ұйыстыратын ең басты құндылығымыз – туған тіліміздің мерейін үстем ете түседі. Тәуелсіздігін алған тұста еліміздегі қазақтың саны 6,8 миллион немесе 41% болса, қазір 11 миллионға жетіп, 65 %-дан асты. Қазақтың саны 4 миллионға артты.

Егер әрбір қазақ ана тілінде сөйлеуге ұмтылса, тіліміз әлдеқашан Ата Заңымыздағы мәртебесіне лайық орнын иеленер еді. Қазақ тілі туралы айтқанда, істі алдымен өзімізден бастауымыз керектігі ұмыт қалады. Ұлттық мүддеге қызмет ету үшін әркім өзгені емес, алдымен өзін қамшылауы тиіс.

Тағы да қайталап айтайын: қазақ қазақпен қазақша сөйлессін. Сонда ғана қазақ тілі барша қазақстандықтардың жаппай қолданыс тіліне айналады» дей келе, «Мен 2050 жылғы қазақстандықтар – үш тілде сөйлейтін

білімді, еркін адамдардың қоғамы екеніне толық сенімдімін. Олар – әлемнің азаматтары. Олар саяхаттап жүреді. Олар жаңа білім меңгеруге құштар. Олар еңбексүйгіш. Олар – өз елінің патриоттары» дегенді айтты [6].

Осы жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, бүгінгі таңда ағылшын тілін пайдалану қажеттілігі туып отырғандығы, онсыз халықаралық қарым-қатынас, жаңа технологияларды меңгеру мүмкін еместігіне көз жеткіздік.

Көптілді болу – уақыт талабы. Тіл арқылы өсіп келе жатқан ұрпақты әмбебап, жаһандық құндылықтарға қосу, әлемдік кеңістік пен көршілес мәдениеттер өкілдерімен қарым-қатынас жасап, сөйлесе білу дағдыларын қалыптастыруға болады. Оқу пәндерін екі немесе одан да көп тілдерде аудармасыз оқытуға, жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін бүгінгі күнгі ең жоғары қажеттілік ретіндегі көптілді білім берудің маңызы айқындалды.

Еліміздің әлемнің дамыған елу мемлекеті қатарынан орын алуы үшін бәсекеге қабілетті, жан-жақты дамыған жас ұрпақты қалыптастыру мәселесі алға шығып отыр. Өйткені, тек бәсекеге қабілетті азаматтар ғана Отанымыздың тұрақты дамуына, бәсекеге қабілеттілігіне өз үлесін қоса алады. Көптілділік адамдар арасындағы келісім мен өзара түсінушілікті шешуге көмектеседі.

Адамның көп тіл білген сайын соғұрлым мүмкіндіктері арта түсетіндігіне, әлем кеңістігіне жол ашатындығына, ғаламтор, ақпараттық технология саласын жетік меңгеретіндігіне сенімдіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Хасанұлы Б. Ағылшыншаны тым ерте тықпаламайық // Ана тілі.- №9. – 28 ақпан, 2008. – 4 б.
2. BNews.kz «www.bnews.kz» сайты.
3. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Ана тілі. – 2007. – № 7 (896). - 1, 7-10 Б
4. Уәлиұлы Н. Орыс тілінің тұрманы түгел // Ана тілі.- № 9. – 28 ақпан, 2008. –4-6.
5. Қасым Б. Мемлекеттік тілді кәсіби мамандыққа бағыттап оқытудың өзекті мәселелері // «Мемлекеттік тілді жетілдірудің өзекті мәселелері» атты Республикалық ғылыми-әдістемелік конференцияның материалдары (22-23 сәуір 2004 ж). – Абай ат.ҚазҰПУ Хабаршысы. Филология ғылымдары сериясы№4(10). – 7- 9 б.
6. «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауы// «Егемен Қазақстан» – 15 желтоқсан, 2012.